

TIPĂRITURILE BLĂJENE DIN SECOLUL AL
XVIII-LEA (1750–1760) ȘI UNIFICAREA LIMBII
ROMÂNE LITERARE

SERGIU DRINCU

Cuvinte-cheie: *limbă literară, unificare, tipăriturile blăjene*

Lucrarea de față este una de istoria limbii, mai exact, de istorie a istoriei limbii române literare și are ca obiectiv readucerea în circuitul științific a unei cercetări efectuate în anii '70-'80 ai secolului trecut în cadrul Colectivului de Lingvistică al Centrului de Științe Sociale din Universitatea din Timișoara. Este vorba de tema *Procesul de standardizare a limbii române literare în secolul al XVIII-lea. Transilvania (1750-1760)*. De fapt, cercetarea din perioada precizată a început pe când Colectivul de Lingvistică făcea parte din Filiala timișoreană a Academiei Române, unde s-a și înființat în anul 1963, la inițiativa Profesorului G. Ivănescu.

De numele Profesorului G. Ivănescu este legată și inițierea temei amintite mai sus. La baza acestei inițiative stă convingerea Domniei Sale conform căreia, începând cu anul 1750, se produce, și prin cărțile tipărite la Blaj, o unificare a limbii literare „în favoarea dialectului literar muntenesc”. Întâlnim această idee în *Problemele capitale ale vechii române literare*, iar acum în urmă, în *Istoria limbii române*. Ediția a II-a, îngrijită de Mihaela Paraschiv, Editura Junimea, Iași, 2000. „Dacă privim faptele fără să facem o comparație cu graiurile populare, – spune Domnia Sa în această din urmă lucrare – constatăm că evoluția dialectelor literare românești în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea se caracterizează prin apropierea dialectelor ardelean-crișan-maramureșean, bănățean și moldovenesc de cel

muntenesc. Avem, din unele puncte de vedere, o unificare a limbii literare, în favoarea dialectului literar muntenesc” (p. 614). Efectele sunt însă mult mai adânci, pentru că, afirmă G. Ivănescu, „acum românii de peste munți nu mai consideră graiul lor ca bază a limbii literare, cum fusese cazul mai înainte, decât în parte, deși ei nu mărturisesc aceasta. Este evident că, pentru dânșii, de acum încolo limba literară are unele caractere care se găsesc numai la munteni și în Ardealul de sud. Acest lucru nu se mai întâmplase niciodată până atunci în Ardeal și Crișana. Această nouă conștiință lingvistică a celor care scriu în Ardeal va fi fatală pentru graiul literar din Ardeal. Ea constituie baza pentru o predominare a dialectului muntean în formarea limbii literare moderne, ceea ce se va produce în secolul al XIX-lea” (p. 621).

Punctul de vedere al Profesorului Ivănescu a fost confirmat, în primul rând, de cercetările lui Ion Gheție. Acesta compară, în studiul *Contribuții la problema unificării limbii române literare. Momentul 1750*, „Limba Română”, 1971, nr. 2, p. 113-124, reluat, parțial, în *Introducere în studiul limbii române literare*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, *Liturghierele, Evangheliarele, Octoihurile și Penticostarele* tipărite în perioada 1750-1770 în Moldova și la Blaj cu cele apărute în Muntenia, ajungând la concluzia că toate reproduc tipărituri muntenești. El mai precizează, de îndată, „că nu numai aceste lucrări, ci și toate celelalte cărți de slujbă care se tipăresc la Blaj după 1750 au drept model textele muntenești corespunzătoare, pe care le urmează cu fidelitate” (p. 121). Contextul social și politic care a favorizat pătrundere tipăriturilor muntenești în Ardeal și Moldova rezidă în naționalizarea serviciului divin în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, ceea ce a pus problema traducerii în românește a cărților de slujbă. Cei care au dus la bun sfârșit această operă de traducere au fost, în primul sfert al secolului al XVIII-lea, Antim Ivireanul și Damaschin Râmniceanul. Astfel, „Intensa activitate desfășurată la București și Râmnic (în condițiile în care tipografia mitropoliei Ardealului nu mai lucra, iar cea din Iași se manifesta sporadic) a avut drept urmare o difuzare fără precedent a

cărții bisericești muntene în toate provinciile românești” (p. 123). Pilduitoare – mai arată Ion Gheție – este atitudinea cărturarilor blăjeni care, deși de altă credință decât muntenii, au adoptat „textul și norma cărților ortodoxe muntenești, deși existau decrete ale Mariei-Tereza care opreau difuzarea tipăriturilor muntenești în Ardeal” (p. 124). Toate aceste fapte, dar și analizele pe textele amintite îl îndrituiesc pe Ion Gheție să admită că „după 1750 și până spre 1780, graiul muntenesc, așa cum fusese fixat în cărțile bisericești, s-a impus ca unică normă literară în textele tipărite, adică în acele lucrări în care producțiile spirituale erau îmbrăcate în haina cea mai aleasă, într-un anumit sens, cea mai solemnă, destinată unei largi răspândiri, a cuvântului tipărit” (p. 124).

Dacă luăm în considerare și propunerea lui Ion Heliade-Rădulescu, din scrisoarea adresată lui C. Negruzzi, în 1836 (scrisoare reprodusă în *Opere*, vol. II, ediția D. Popovici, Editura Fundațiilor Regale, 1943, p. 220), ca, în realizarea unității limbii de cultură, „să urmărim limbii cei bisericești” și observația, aproape neluată în seamă, a lui M. Gaster din *Chrestomatie română*, vol. I, Leipzig-București, 1891, p. XC, după care „pe la începutul secolului al XVIII-lea [...] limba bisericească, adică a cărților întrebuințate în slujba bisericii, devine aproape uniformă muntenească”, și, evident, ca o sinteză a tuturor preocupărilor de istorie a limbii literare vechi, *Baza dialectală a românei literare* a lui Ion Gheție (București, 1975), avem în față esența bibliografică privitoare la teza, *acceptată de noi*, a dialectelor literare și a unificării limbii literare începând cu mijlocul secolului al XVIII-lea, bibliografie care a stat, de altfel, la baza elaborării temei noastre de cercetare.

Cu toată bogăția de material prezentă în analizele lingvistice din operele amintite, s-a considerat necesară o investigație mai amplă, pe cât mai multe texte, spre a se confirma sau infirma extensiunea acelor observații. Acesta a fost contextul în care Prezidiul Academiei Române a aprobat, pentru Colectivul de Lingvistică de la Timișoara, tema amintită la începutul prezentării de față.

În acest sens, în cadrul temei au fost excerptate exhaustiv următoarele tipărituri, mare parte neluate în seamă, sub raport

lingvistic, în studiile consacrate activității tipografiei de la Blaj: *Strastnic care cuprinde în sine sfintele patimi și a învierii Domnului Hristos* (1753), *Dumnezezeștile liturghii* (1756), *Molitvenic* (1757), *Păstoriceasca datorie* (1759), Petru Pavel Aaron, *Păstoriceasca poslanie sau Dogmatica învățatură* (1760. PP), *Floarea adevărului sau a dragostei de obște*, ediția a II-a, 1816 (FA). În legătură cu această din urmă tipăritură, Maria Purdela Sitaru, care a realizat o descriere amănunțită a acestor texte și a altora apărute la Blaj, spre a justifica folosirea ediției din 1816 a dat o explicație, din punctul nostru de vedere, pertinentă. În primul rând, a relevat precizarea autorilor care au alcătuit *Bibliografia românească veche* (4 vol., publicate între 1903 și 1944), I. Bianu, N. Hodoș și D. Simionescu, conform căreia ei nu au fost în posesia niciunui exemplar din prima ediție apărută în 1750, la Blaj (vol. II, p. 113, poz. 276). În acest context se pune problema în ce măsură datele din ediția a doua pot justifica fapte de limbă mai vechi cu mai mult de o jumătate de secol. „Dacă din punct de vedere filologic apar dificultăți, – consideră Maria Purdela Sitaru – în sensul că o copie nu poate fi trecută în epoca alcătuirii originalului [cu trimitere la considerentele teoretice ale lui I. Gheție din *Baza dialectală a românei literare*, p. 79], înglobarea FA în grupul de texte supus cercetării ni s-a impus datorită următorului considerent: textul din PP (*Păstoriceasca poslanie*) este identic cu cel din partea a doua a FA (ed. 1816) și, ca atare, la rândul său, lucrarea lui Petru Pavel Aaron, așa cum se arată în prefață, „tot un lucru cuprinde cu *Floarea adevărului* și tot despre aceia materie vorbește, mai adăogând unele adevăruri, care întru aceia rămăsese, a doa oară și aceasta a să tipări” (PP 1)”. Cercetătoarea timișoreană admite că nu se poate pronunța în legătură cu identitatea dintre textele amintite, dar că este în măsură a pune în evidență deosebirile ce au intervenit între textul din PP și ediția ulterioară din FA. „Diferențele constatate, spune ea, sunt puține și ele privesc fie aspectul fonetic sau morfologic al unor cuvinte (de exemplu *așa* în PP, dar în FA întâlnim alături de această formă dominantă și fonetismul *așea*; *or auzi* în PP, dar în FA *vor auzi*), fie

înlocuirea unor cuvinte vechi cu altele mai noi (lui *zaceal* din PP îi ia locul *cap* „capitol” în FA)” (I, p. 23-24, n. 3).

Materialul adunat a fost publicat sub formă de *Glosar*, dar cu respectarea normelor unui dicționar. La baza alcătuirii *Glosarului* au stat observațiile și recomandările Floricăi Dimitrescu din diferite studii ale sale, dar în special din *O problemă actuală a lingvisticii române: datarea și Dicționarul limbii române din secolul al XVI-lea*, publicate în volumul *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973.

Normele de alcătuire a *Glosarului* au fost descrise de Maria Purdela Sitaru în volumul întâi din cele cinci fascicule publicate sub titlul *Lexicul tipăriturilor blăjene din perioada 1750-1760*. Fascicula întâi, din care am și dat citatele de mai sus, a apărut în 1982, la Tipografia Universității din Timișoara, tot aici apărând și celelalte fascicule: II, în 1984, III în 1985, V în 1987 și VI în 1988, fascicula a IV-a rămânând în manuscris, din motive obiective. De altfel, titlul generic al ansamblului de fascicule ce trebuiau să apară a fost *Limba română literară în secolul al XVIII-lea*, lexicul fiind primul aspect de studiat, urmând apoi fonetica și morfologia. În redactarea lexicului ne-am însușit recomandarea Floricăi Dimitrescu de a include în *Glosar* *totalitatea* cuvintelor dintr-un text, *selectarea* doar a termenilor interesați nefiind recomandabilă datorită subiectivismului care însoțește orice alegere. Ca atare, fiecare cuvânt a fost înregistrat *cu toate variantele fonetice, la toate formele morfologice și sub toate aspectele grafice*.

Fasciculele amintite cuprind cuvinte înregistrate între literele A-F, *a*¹ art. – *FUS*. Începând cu fascicula a II-a au apărut și primele studii: Doina Babeu, *Sinonimia, particularitate relevantă a lexicului* (II, p. 1-24), apoi *Aspecte ale semanticii sinonimelor facere – făptură – ființă – fire* (VI, p. 1-12), Sergiu Drincu, *Formarea cuvintelor. Derivate cu prefixele ab- și ad- moștenite din latină* (II, p.25-61) și Maria Purdela Sitaru, *Calcuri lingvistice în unele texte blăjene din secolul al XVIII-lea* (II, p. 62-76), apoi *Formații cu fără (~ de) în vechea română literară* (VI, p. 13-29).

La realizarea acestei teme au participat cercetătorii Doina Babeu, Paulina Cheie, Mihaela Chioreanu, Sergiu Drincu, Maria Purdela Sitaru, Elena Șalinački și Livia Vasiluță. Coordonarea temei și a redacării fasciculelor a fost asigurată de Maria Purdela Sitaru și Sergiu Drincu. Responsabilitatea redactării propriu-zise a fasciculelor a revenit următorilor: Maria Purdela Sitaru, fascicula I, Mihaela Chioreanu și Elena Șalinački, fascicula a II-a, Paulina Cheie, fascicula a III-a, Livia Vasiluță, fascicula a V-a, Mihaela Chioreanu (litera E) și Doina Babeu (litera F), fascicula a VI-a.

În 1988, tema a fost anulată de către Comitetul Județean de Partid, întrucât avea o prea pronunțată componentă *religioasă*. Cel puțin așa ni s-a comunicat de către decanul Facultății de Filologie de atunci, prof. dr. Vasile Șerban.

Materialul, chiar nepublicat în întregime, și studiile amintite pe marginea lui au atras totuși atenția specialiștilor. Între alții, au apreciat importanța temei și primele rezultate la care am ajuns Florica Dimitrescu și Ion Gheție. Într-o recenzie publicată în „România literară”, 1983, n. 34, p.8, Florica Dimitrescu aprecia, cu referire la fascicula I, că „Glosarul de față are marele merit de a fi reușit să cuprindă o „felie” din limba română literară, oferind un punct de pornire absolut indispensabil studiilor limbii scrise de toate tipurile și atrăgând atenția asupra unei perioade de limbă română care – cu excepția unor lucrări semnate de I. Bălan, I. Gheție și Al. Duțu – a fost prea puțin luată în considerație în studiile lingvistice anterioare, deși operele avute în vedere atestă o clară tendință de unificare a limbii române în varianta sa literară; specialiștii, având la îndemână un șir de astfel de opere, vor putea urmări mai ușor procesul de cristalizare a normelor lexicale și gramaticale ale limbii române. O lucrare ca aceasta echivalează cu o „cărămidă” sau, dacă vrem să ne referim la T. Arghezi, cu o „treaptă” necesară la edificarea *Dicționarului istoric al limbii române*.”

În ce-l privește pe I. Gheție, el consideră că „este deasupra oricărei îndoieli că lucrarea e binevenită și, într-un anumit sens, necesară. Ea va aduce reale servicii celor ce se vor ocupa de azi înainte de istoria limbii române în secolul al XVIII-lea și îndeosebi

de procesul unificării aspectului ei cultivat” („Limba Română”, 1984, nr. 3, p. 231).

Chiar dacă întreruperea cercetării ne-a împiedicat să ajungem la concluzii de ansamblu privind procesul de unificare a limbii literare în și prin tipăriturile religioase de la Blaj din perioada 1750-1760, o constatare importantă s-a impus totuși cu evidență, ea fiind sintetizată astfel de Maria Purdela Sitaru: „[...] strădania autorilor de la Blaj de a „româniza” lexicul scrierilor ecleziastice, în scopul de a le mări accesibilitatea, premerge tendința de mai târziu a reprezentanților Școlii Ardelene de a elimina tot ceea ce era „străin” = nelatin din vocabularul limbii române și constituie [...] un moment din cultura poporului român care merită să fie relevat” (II, p. 73).

Bibliografie

- Dimitrescu, Florica, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1973.
- Gheție, Ion, *Contribuții la problema unificării limbii române literare. momentul 1750*, în „Limba Română”, 1971, nr. 2, p. 113-124.
- Ivănescu, G., *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947-1948.
- Ivănescu, G., *Istoria limbii române*. Ediția a II-a, îngrijită de Mihaela Paraschiv, Editura Junimea, Iași, 2000.

THE EIGHTEENTH-CENTURY BLAJ PRINTS (1750-1760) AND THE UNIFICATION OF LITERARY ROMANIAN

(Abstract)

Key words: *literary Romanian language, unification process, religious prints*

The author presents the history of literary Romanian language research conducted by a Linguistics team of the Romanian Academy, Timișoara Branch. The researched period, 1750-1760, is regarded as the beginning of the unification of the Romanian literary language. They studied the religious prints appeared in Blaj cultural center as these texts have been less investigated in linguistically. The collected material, highly appreciated by specialists, was published in five volumes under the title *Lexicul tipăriturilor blăjene din perioada 1750-1760*.

For reasons beyond the control of researchers, the topic under discussion was stopped by officials in 1988.